

juni 2011

Psychologie, Universiteit Utrecht

De samenhang tussen gevoel van eigenwaarde en internaliserende & externaliserende problemen en reactieve & proactieve agressie bij jongeren met een licht verstandelijke beperking geplaatst in een residentiële instelling

Samenvatting

Doel In het huidige onderzoek wordt nagegaan of gevoel van eigenwaarde van jongeren met een licht verstandelijke beperking samenhangt met het vertonen van probleemgedrag. *Methode* Bij 57 jongeren met een licht verstandelijke beperking (23 jongens en 34 meisjes) tussen de tien en achttien jaar ($M = 15.38$, $SD = 1.91$) is gevoel van eigenwaarde doormiddel van zelfrapportage gemeten. Daarnaast is bij direct bij de jongeren betrokken informanten informatie verzameld met betrekking tot internaliserende en externaliserende problemen (ouders en mentor) & proactieve en reactieve agressie (groepsleiding). *Resultaten* Jongeren met een licht verstandelijke beperking ($N = 16$) met een gemiddelde mate van gevoel van eigenwaarde vertonen meer hyperactiviteit/aandachtsproblemen, gedragsproblemen en minder prosociaal gedrag dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of hoog zelfbeeld. Jongeren met een licht verstandelijke beperking ($N = 48$) met een laag zelfbeeld vertonen niet vaker reactief agressief gedrag. Jongeren met een licht verstandelijke beperking ($N = 48$) met een (extreem) hoog zelfbeeld vertonen niet vaker proactieve agressie. *Discussie* De gevonden resultaten in het huidige onderzoek zijn tegengesteld aan wat op basis van eerder onderzoek verwacht werd. Mogelijk omdat het huidige onderzoek zich richt op jongeren met een licht verstandelijke beperking. Wellicht ligt de relatie tussen gevoel van eigenwaarde en probleemgedrag anders bij deze jongeren.

Nikki ter Brake

3094634

Begeleider: Prof. Dr. B. Orobio de Castro

Inleiding

De adolescentie is de periode van het leven waarin iemand zijn biologische, cognitieve, psychologische en sociale kenmerken gaan veranderen van typisch kinderlijk naar volwassen kenmerken (Siyez, 2008). Voor adolescenten is deze periode een enorme uitdaging. Er is een aantal ontwikkelingstaken waarvoor de adolescent komt te staan, waarvan het vormen van een identiteit er één is. De veranderingen die de pubertijd met zich meebrengt, zowel fysiek als geestelijk, zijn van invloed op de manier waarop de adolescent naar zichzelf kijkt (Alsaker & Kroger, 2006). Het evaluatieve oordeel dat een persoon over zichzelf heeft, over zijn eigen waarde en de gevoelens geassocieerd met dit oordeel, wordt gevoel van eigenwaarde genoemd (Berk, 2006). Een positief gevoel van eigenwaarde houdt in dat een individu zichzelf een waardevol persoon vindt en zichzelf respecteert om wie hij is, maar zichzelf niet zo zeer superior voelt ten opzichte van anderen. Een negatief of laag gevoel van eigenwaarde wijst op zelfafwijzing en ontevredenheid met jezelf (Siyez, 2008). Daarnaast bestaat er nog een derde vorm, namelijk een opgeblazen gevoel van eigenwaarde. Een opgeblazen gevoel van eigenwaarde kenmerkt zich door een geïdealiseerd beeld van zichzelf en overschatting (Schoo, 2009). Adolescenten ervaren vele fysieke, cognitieve en sociale veranderingen, behorend bij de pubertijd, die er voor zorgen dat ze verward raken en op zijn minst enige schommeling in gevoel van eigenwaarde gaan laten zien (Shaffer, 2009). Zowel jongens als meisjes hebben gemiddeld een afname in gevoel van eigenwaarde in de leeftijd tussen de negen en twintig jaar (Robinson, 2002 in Shaffer, 2009). Ook een meta-analyse van 50 studies naar gevoel van eigenwaarde laat zien dat de meeste adolescenten een afname in gevoel van eigenwaarde laten zien, terwijl anderen geen fluctuatie in gevoel van eigenwaarde of juist een positiever gevoel van eigenwaarde ontwikkelen (Shaffer, 2009). Er blijkt dus grote individuele variatie te zijn in de manier waarop de overgang naar volwassenheid het zelfbeeld beïnvloedt.

Schommeling van het gevoel van eigenwaarde komt vooral voor bij jongeren die meerdere stressoren ervaren in de adolescentie (Shaffer, 2009). Voor jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) is dit vaak het geval. Het streven naar onafhankelijkheid, het vormen van een identiteit en sociaal bewust zijn, ontwikkelingen met name belangrijk in de adolescentie, zijn een extra uitdaging voor deze jongeren. Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben een IQ tussen de 50 en 70 of een IQ tussen de 70 en 85, waarbij sprake is van een beperkt aanpassingsvermogen in sociale situaties, praktische en conceptuele vaardigheden (Luckasson et al., 2002, in van Nieuwenhuijzen et al., 2006, in Bos, 2010). Volgens een schatting heeft 2,5% van de bevolking een lichte verstandelijke beperking van (Gennep, 2000, in Moerdijk 2010). Jongeren met een licht verstandelijke beperking vormen in veel opzichten een kwetsbare groep. Naast beperkingen in het intellectueel functioneren (leren en denken) komen ook psychiatrische stoornissen en gedragsstoornissen relatief vaak voor (van Gennep, 2000, in Moerdijk

2010). Personen met een licht verstandelijke beperking hebben een drie tot vier keer zo grote kans op het ontwikkelen van psychopathologie dan normaal begaafden (Dekker, 2006 in Kaal, 2010). Tevens lopen jongeren met een licht verstandelijke beperking een groter risico om emotionele problemen, gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en delinquent gedrag op latere leeftijd te ontwikkelen (Wenar & Kerig, 2005; Loeber & Hay, 1997; Cormak, Brown & Hastings, 2000). Jongeren met leerproblemen en gedragsproblemen kunnen een laag gevoel van eigenwaarde ontwikkelen, niet alleen vanwege herhaalde faalervaringen in de academische setting, maar ook vanwege het vaak krijgen van negatieve feedback op hun (probleem)gedrag (Stanley, Dai & Nolan, 1997). Volgens Harter (1999, in Bos, 2010) speelt taal een belangrijke rol bij de vorming van eigenwaarde, welke een struikelblok kan zijn voor jongeren met een licht verstandelijke beperking. Wanneer iemand minder taalvaardig is, kan deze zich niet goed uitdrukken en/of onderscheiden van iemand, wat een negatieve invloed kan hebben op het gevoel van eigenwaarde. Problemen op cognitief gebied maken jongeren met een licht verstandelijke beperking dus kwetsbaarder voor ontwikkeling van een laag gevoel van eigenwaarde.

In het huidige onderzoek wordt nagegaan of de mate van gevoel van eigenwaarde van jongeren met een licht verstandelijke beperking samenhangt met het vertonen van probleemgedrag. Daartoe wordt de relatie beschreven tussen gevoel van eigenwaarde en probleemgedrag bekend uit eerder onderzoek bij normaal begaafde jongeren, waarbij specifiek ingegaan wordt op de verschillende vormen van agressie. Daarna zal de link gelegd worden naar jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Het lage zelfbeeld, waarvan sprake kan zijn bij jongeren met een licht verstandelijke beperking, kan zich ook uiten in het hebben van een irrealistisch hoog gevoel van eigenwaarde. Vanuit een psychodynamisch perspectief (Veerman, Straathof, Treffers & ten Brink, 1997) kan een dergelijke vertekening van het gevoel van eigenwaarde wijzen op ontkenning van de realiteit. De realiteit is vaak zo teleurstellend en frustrerend en soms ook zo bedreigend, dat volgens deze theorie een beleving van het zelf als competent en sterk een ontspanningsmogelijkheid biedt om situaties toch enigszins meester te blijven. Daarnaast zouden de onvoldoende ontwikkelde cognitieve capaciteiten, waarvan sprake is bij jongeren met een licht verstandelijke beperking, een rol kunnen spelen. Deze onvoldoende ontwikkeling kan er voor zorgen dat de jongere niet in staat is goed onderscheid te maken tussen zijn werkelijke zelf en zijn ideale zelf (Veerman, Straathof, Treffers & ten Brink, 1997). Een irrealistisch hoog gevoel van eigenwaarde kan dus dienen als bescherming, waarachter mogelijk een laag gevoel van eigenwaarde schuilt. Bovenstaande redenering wordt niet met wetenschappelijk onderzoek onderbouwd. Alle onderzoek op dit gebied is uitgevoerd met kinderen en jongeren zonder licht verstandelijke beperking. Het is dus de vraag in hoeverre bovenstaande ook daadwerkelijk terug te vinden is bij jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Positieve gevoelens van zelfwaardering zijn een belangrijke basis voor een succesvolle aanpassing tijdens de adolescentie en zijn waardevol in het voorkomen van emotionele en gedragsproblemen. Daarnaast reduceert een positief gevoel van eigenwaarde negatieve gevoelens (DuBois, Burk-Braxton, Tevendale, Lockerd & Moran, 2002). Een hoog gevoel van eigenwaarde wordt in de literatuur gelinkt aan lage niveaus van externaliserende gedragsproblemen in de adolescentie, zoals agressie, antisociaal gedrag en delinquentie (Wissink, Dekovic, Yagmur, Stams & de Haan, 2008). Voor een laag zelfbeeld geldt een ander beeld, uit onderzoek is gebleken dat jongeren met een laag gevoel van eigenwaarde meer onzeker zijn en meer depressieve gevoelens ervaren (Perez, Pettit, David, Kistner, Joiner Jr., 2001). Of een laag zelfbeeld geassocieerd is met meer externaliserende problemen is de vraag. Sommige onderzoekers vinden een samenhang tussen een laag zelfbeeld en externaliserende gedragsproblemen (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt & Caspi, 2005 in Owstrowsky, 2010), andere onderzoeken juist niet (Bushman, Baumeister, Thomaes, Ryu, Begeer & West, 2009). Een laag gevoel van eigenwaarde blijkt een significante voorspeller te zijn van delinquent gedrag in de adolescentie en volwassenheid (Sutherland & Shepherd, 2002 in Owstrowsky, 2010; Trzesniewski, Donnellan, Moffitt, Robins, Poulton & Caspi, 2006). Echter, meerdere onderzoeken vinden geen effect van laag zelfbeeld op agressief gedrag (Bushman, Baumeister, Thomaes, Ryu, Begeer & West, 2009). Een mogelijke verklaring voor deze discrepantie kan, volgens Bushman en collega's (2009), zijn dat hun onderzoek specifiek gericht is op het initiëren van agressief gedrag. Een laag zelfbeeld zou leiden tot agressief gedrag wanneer anderen de agressie initiëren. Een laag zelfbeeld maakt een persoon met name kwetsbaar voor het overtreden van maatschappelijke regels, vanwege het gevoel niet succesvol te worden ook al wordt dit geprobeerd en niet zozeer voor het initiëren van agressief gedrag richting anderen. Bushman, Baumeister en collega's (2009) suggereren dat agressie zich juist voordoet in reactie op een bedreiging van het onrealistisch gunstige beeld dat een persoon van zichzelf heeft in plaats van een negatief zelfbeeld. Het overschatten van de eigen competentie geeft meer risico op gedragsproblemen (Hughes, Cavell & Grossman, 1997 in college Prinzie, 15 oktober 2010). Het gaat daarbij dus niet om een hoog zelfbeeld op zich, maar om een irreëel hoog zelfbeeld.

Een specifiek externaliserend gedragsprobleem waar veel onderzoek naar gedaan is, is agressiviteit. Agressie is 'gedrag dat bedoeld is om een ander te schaden en deze ander ook daadwerkelijk schaadt, waarbij deze ander de schade wil vermijden' (Anderson & Bushman, in Orobio de Castro, 2007). Onder deze definitie valt zeer veelsoortig gedrag. Grofweg is er onderscheid te maken tussen enerzijds oorzaken waarbij een of andere vorm van frustratie of provocatie agressie oproept en anderzijds tussen oorzaken waarbij agressie wordt gezien als resultaat van sociaal leren. Deze verschillende mechanismen worden verondersteld te leiden tot verschillende vormen van agressie: reactieve en proactieve agressie (Dodge, Lochman, Harnish, Bates & Pettit, in Orobio de Castro, 2007). Reactieve agressie is een reactie

op een vermeende bedreiging die wordt gekenmerkt door een sterke lichamelijke prikkel en impulsief handelen. Reactieve agressie wordt verondersteld veroorzaakt te worden door een combinatie van lage frustratietolerantie, hoge prikkelbaarheid en een geschiedenis van negatieve sociale ervaringen (Orobio de Castro, 2007). Reactieve agressie wordt gebruikt ter verdediging en heeft een zelfbeschermende functie. Proactieve agressie daarentegen is doelgericht gedrag dat weloverwogen wordt uitgevoerd. Proactieve agressie wordt verondersteld veroorzaakt te worden door succeservaringen met agressief gedrag, bijvoorbeeld door bekrachtiging van dit gedrag of aanwezigheid van agressieve rolmodellen (Orobio de Castro, 2007). Proactieve agressie is weloverwogen gedrag aangewend met als functies het bereiken van een bepaald doel, bijvoorbeeld het verkrijgen en behouden van status. Hoewel er overlap bestaat tussen reactieve en proactieve agressieve gedragsintenties kan er betrouwbaar en valide onderscheid gemaakt worden tussen deze twee vormen van agressie (Dodge, Lochman, Harnish, Bates & Pettit, 1997). Ook uit onderzoek van Polman, Orobio de Castro, Koops, Boxtel en Merk (2007) blijkt dat reactieve en proactieve agressie duidelijk onderscheidbare begrippen zijn, met name als er gekeken wordt naar de functie van het vertoonde agressieve gedrag.

Nu beschreven is dat gevoel van eigenwaarde van invloed is op emotionele en gedragsproblemen, kan gekeken worden of gevoel van eigenwaarde ook in verband te brengen is met de twee te onderscheiden vormen van agressie. Aantasting van het gevoel van eigenwaarde is namelijk een aanleiding voor het vertonen van agressief gedrag. Volgens veel sociaal-psychologische onderzoekers moet geweldgebruik gezien worden als een reactie op gezichtsverlies dat gepaard gaat met schaamte-ervaringen. Hulpeloosheid, gekwetst of vernederd zijn, verlaten worden, al die schaamte-geladen gevoelens leiden regelmatig tot explosieve, ongecontroleerde vormen van woede (Stokkom, 2000). Verondersteld wordt dat iemand een laag gevoel van eigenwaarde agressie richting anderen aangewend als een manier om om te gaan met de negatieve gevoelens die een adolescent over zichzelf ervaart (Baumeister, Smart & Boden, 1996 in Barry, Frick & Killian, 2003). Daarnaast kan reactief agressief gedrag aangewend worden om het gevoel van eigenwaarde te vergroten (Owstrowsky, 2010). Onderzoek toont aan dat reactief agressieve jongeren vaker afgewezen zijn door hun leeftijdsgenoten, meer victimisatie ervaren en minder vrienden hebben (Hubbard et al, 2002; Vitaro et al, 2006 in Owstrowsky, 2010).

Proactieve agressie blijkt samen te hangen met zelfoverschatting (Orobio de Castro, 2007). Bij een overdreven positief gevoel van eigenwaarde zijn gedachten, gevoelens en gedragingen gericht op het beschermen van een kwetsbaar zelfbeeld. Overdreven positieve zelfgevoelens zijn in de kern kwetsbaar, ze zijn de voorwaarde voor een jongere om zich goed te voelen over zichzelf. De positieve zelfgedachten en gevoelens die in de presentatie van deze jongeren vaak dominant zijn, lijken te worden ondermijnd door onderliggende, knagende gevoelens van onzekerheid. Gevoelens van trots en euforie na goede

prestaties worden afgewisseld met gevoelens van intense schaamte, verdriet en boosheid in reactie op mindere prestaties (Thomaes & Stegge, 2007). Het beeld van onszelf dat wij anderen graag voorhouden, voldoet niet meer of wordt plotseling ontmaskerd. In een poging de eigenwaarde te behouden of de negatieve zelfwaardering ongedaan te maken neemt men vervolgens de toevlucht tot geweld (Stokkom, 2000). Uit meerdere onderzoeken is gebleken dat agressie en gewelddadigheid zich vooral voordoen wanneer het irrealistische hoge gevoel van eigenwaarde naar beneden gehaald wordt (Baumeister, Smart, & Boden, 1996; Baumeister, Bushman, & Campbell, 2000; Bushman & Baumeister, 1998; Bushman et al., 2009; Papps & O'Carroll, 1998; Salmivalli, 2001 in Owstrowsky, 2010). Het agressief aanvallen van anderen, en dus het initiëren van agressiviteit, is een reactie op echt of ingebeeld disrespect door deze anderen (Baumeister, Thomaes, Ryu, Begeer & West, 2009). Hugh en collega's ontdekten in onderzoek met middelbare scholieren dat agressieve jongeren, in vergelijking met niet-agressieve jongeren, meer geneigd waren een geïdealiseerd zelfbeeld te rapporteren (Hughes, Cavell, & Grossman, 1997 in Owstrowsky, 2010). Een studie naar jongeren die pesten, laat zien dat deze jongeren zichzelf overschatten op gebied van academische prestaties en interpersoonlijke vaardigheden en een irrealistisch hoog zelfbeeld hebben (Gresham et al. 1998 in Perez, Pettit, David, Kistner, Joiner Jr., 2001).

Terugkomend op jongeren met een licht verstandelijke beperking, wordt verondersteld dat bovenstaande beschreven relaties tussen gevoel van eigenwaarde, emotionele en gedragsproblemen en soort agressie ook voor deze jongeren gelden. Jongeren met een licht verstandelijke beperking vormen een kwetsbare doelgroep in de maatschappij, met meer kans om een laag of juist extreem hoog zelfbeeld te ontwikkelen.

Uit bovenstaande worden de volgende hypothese geformuleerd:

1. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde en een extreem hoog gevoel van eigenwaarde hebben meer internaliserende en externaliserende problemen dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld of hoog gevoel van eigenwaarde.
2. Jongeren met een lichtverstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde vertonen voornamelijk reactief agressief gedrag, terwijl jongeren met een licht verstandelijke beperking met een extreem hoog gevoel van eigenwaarde vaker proactieve agressie vertonen.

Methode

Het huidige onderzoek is onderdeel van een uitgebreid onderzoek naar de effectiviteit van behandelinterventie 'De Dialoog'. De Dialoog is een training voor groepsleiders en behandelaars van jongeren met een licht verstandelijke beperking in residentiële behandeling voor ernstige gedragsproblemen, waarin geleerd wordt op een dialoog gerichte wijze met jongeren te communiceren. Voor het huidige onderzoek zijn de eerste data, reeds verzameld in eerste nulmetingen, gebruikt. De groepsleiders en behandelaars zijn op het moment van deze nulmetingen nog niet getraind in dialogisch communiceren.

Participanten

Aan dit onderzoek hebben 57 jongeren met een licht verstandelijke beperking en met gedragsproblemen meegedaan. De jongeren zijn allen woonachtig in residentiële settings binnen de instelling Lijn 5, te weten een besloten groep (N = 26), een open groep (N = 25) of een kamertrainingscentrum (N = 4) (van 2 jongeren is het onbekend in welke soort residentiële setting zij verblijven). De jongeren bij Lijn 5 verblijven hier vanwege ernstige gedragsproblemen en problemen in de sociale ontwikkeling, waarvoor zij extra aandacht en begeleiding nodig hebben. De gemiddelde verblijfsduur van de jongeren bij Lijn 5 ten tijde van de testafname was 26.93 maanden (N = 33, SD = 24.39). De participantengroep bestaat uit 23 jongens en 34 meisjes met een gemiddelde leeftijd van 15,38 jaar (SD = 1.91). De gemiddelde leeftijd van de jongens is 15.01 jaar (SD = 1.63) en van de meisjes 15.64 jaar (SD = 2.07). Alle jongeren hebben een intelligentieniveau tussen de 50 en 85, bekend uit eerder intelligentieonderzoek ten behoeve van de plaatsing van de jongeren in residentiële settings specifiek gericht op jongeren met een licht verstandelijke beperking. Van 27 jongeren is het exacte totale intelligentieniveau bekend, met een gemiddelde van 73.44 (SD = 7.73). Jongeren met ernstige psychiatrische beelden anders dan gedragsstoornissen (zoals acute psychose) zijn uitgesloten van deelname.

Procedure

Alle jongeren zijn geworven binnen de residentiële settings van instelling Lijn 5. De jongeren nemen op vrijwillige basis deel aan het onderzoek en krijgen hiervoor een kleine beloning in de vorm van een VVV-bon van vijf euro. Zowel de jongeren als zijn ouders of (gezins)voogd hebben vooraf aan het onderzoek hiervoor toestemming verleend. Bij alle jongeren is een individueel, ongeveer 2,5 uur durend, onderzoek afgenomen door masterstudenten van de Universiteit Utrecht. Het onderzoek is uitgevoerd op de instelling waar de jongere woont. De testafname bestond uit zes computertaken van de Amsterdamse Neurologische Taken (ANT), gevolgd door de afname van vier vragenlijsten en werd afgesloten met vijf video's behorend bij de SPT. De afname van de vragenlijsten bestond achtereenvolgens uit het Persoonlijk GroeiPlan-vragenlijst (PGP-vragenlijst), de B-toets, de Competentie Belevingschaal voor

Kinderen (CBSK) of de Competentie Belevingsschaal voor Adolescenten (CBSA) en de Utrechtse Copingslijst (UCL). Deze laatste vragenlijst is bewerkt voor afname bij jongeren met een licht verstandelijke beperking. De vragenlijsten werden door de testleider aan de jongere voorgelezen, zodat leesvaardigheid en/of taalproblemen geen rol heeft kunnen spelen bij het invullen ervan. De jongere werd gestimuleerd actief te participeren door zelf het gekozen antwoord aan te kruisen.

De groepsleiding en/of ouders van de jongeren kregen een pakket met vragenlijsten opgestuurd, bestaande uit de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie (IRPA) en de BRIEF Executieve functies gedragsvragenlijst. Gevraagd werd deze vragenlijsten in te vullen en terug te zenden. In het huidige onderzoek zijn alleen de resultaten van de CBSK/ CBSA, SDQ en de IRPA gebruikt. Onderstaand worden alleen de instrumenten beschreven die voor huidig onderzoek relevant zijn.

Materiaal

Gevoel van eigenwaarde Om het gevoel van eigenwaarde te meten is gebruik gemaakt van de CBSK of de CBSA, twee instrumenten met dezelfde meetpretentie aangepast op leeftijd. De CBSK meet de zelfbeleving van kinderen in de leeftijd van 8 tot 12 jaar wat betreft competentie, eigen functioneren en zelfbeoordeling. De CBSA meet de wijze waarop een jongere van 12 tot en met 18 jaar zichzelf ervaart en hoe hij zijn eigen vaardigheden en adequaatheid op een aantal relevante levensgebieden inschat. De CBSK bestaat uit 36 items, de CBSA uit 35 items. Per item wordt de jongere gevraagd een keuze te maken welke van de twee gegeven stellingen het beste bij hem/haar past. Vervolgens dient de jongere aan te geven of deze stelling ‘een beetje waar’ of ‘heel erg waar’ is voor hem/haar. Het antwoord dat het laagste gevoel van eigenwaarde aangeeft, krijgt een score van één, het antwoord dat het hoogste gevoel van eigenwaarde aangeeft, een score van vier. Bij twee participanten is de CBSK afgenomen, bij de overige 55 jongeren de CBSA. Een voorbeeld van een item van de CBSA

Sommige jongeren vinden dat ze minstens zo slim zijn als hun leeftijdsgenoten

Andere jongeren twifelen er aan of ze wel zo slim zijn als hun leeftijdsgenoten

De items van de CBSK worden onderverdeeld in zes subschalen, te weten schoolvaardigheden, sociale acceptatie, sportieve vaardigheden, fysieke verschijning, gedragshouding en gevoel van eigenwaarde. De CBSA bevat dezelfde schalen, daarnaast is hechte vriendschap als extra schaal toegevoegd, aangezien dit domein in de adolescentie erg belangrijk wordt en onvoldoende terug te vinden is in de overige subschalen (Treffers, Goedhart, Veerman, van den Bergh, Ackeart & de Rycke, 2002). De scores op de items behorende bij een subschaal worden opgeteld en deze totaal score wordt aan de hand van de normgroepen jongens / meisjes omgezet in een percentielscore. De CBSA heeft voldoende tot goede

psychometrische kwaliteiten (COTAN, 2003). In het huidige onderzoek werd een cronbachs alpha van .77 gevonden.

Internaliserende en externaliserende problemen, werden gemeten met de SDQ. De SDQ is een korte vragenlijst over psychische problemen, de gevolgen daarvan voor het dagelijkse leven en over de sterke kanten van de jongere. De SDQ wordt afgenomen bij de ouders van de jongere en zijn leerkracht. De SDQ bestaat uit 25 stellingen, waarvan de ouders of leerkracht aan dient de kruisen of deze 'niet waar', 'een beetje waar' of 'zeker waar' is voor hun kind of leerling. Het antwoord dat het minst wijst op emotionele of gedragsproblemen krijgt een score van nul, het antwoord dat het meest wijst op emotionele of gedragsproblemen krijgt een score van twee. Twee voorbeeldvragen uit de SDQ:

	niet waar	een beetje waar	zeker waar
Mijn kind:			
1. houdt rekening met gevoelens van anderen	☐	☐	☐
2. is rusteloos, overactief, kan niet lang stilzitten	☐	☐	☐

Daarna volgen vijf vragen over de moeilijkheden die hun kind of leerling kan ervaren; op welke gebieden zijn er moeilijkheden, hoe lang bestaan deze moeilijkheden al, maken deze moeilijkheden het kind van slag, belemmeren deze moeilijkheden het dagelijks leven van het kind en belasten deze moeilijkheden u of het gezin als geheel? Ook bij deze vijf vragen worden vaste antwoordmogelijkheden gegeven waarvan de ouders / leerkracht de meeste passende aan kan kruisen. De SDQ bestaat uit 5 subschalen; emotionele symptomen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen, problemen met leeftijdgenoten en prosociaal gedrag.

De Nederlandse versie van de SDQ heeft acceptabele tot goede psychometrische kwaliteiten (van Windenfelt, Goedhard, Treffers & Goodman, 2003). Polman, Orobio de Castro, Thomaes en van Aken (2009) vonden in hun onderzoek voor alle subschalen van de SDQ een acceptabele tot goede betrouwbaarheid; emotionele symptomen ($\alpha = .80$), gedragsproblemen ($\alpha = .70$), hyperactiviteit/aandachtsproblemen ($\alpha = .86$), problemen met leeftijdgenoten ($\alpha = .78$) en prosociaal gedrag ($\alpha = .80$). In het huidige onderzoek werden lagere betrouwbaarheden gevonden (zie tabel 1).

Tabel 1. Betrouwbaarheid subschalen SDQ

Subschaal	Oudervariant	Leerkrachtvariant
emotionele symptomen	.64	.89
gedragsproblemen	.59	-.04
hyperactiviteit / aandachtsproblemen	.28	.32

problemen met leeftijdsgenoten	.04	.52
prosociaal gedrag	.61	.63

Agressie. Om het type agressie te bepalen is gebruik gemaakt van de IRPA. De IRPA is een vragenlijst die vraagt naar verschillende vormen van agressie en de reden voor dit agressieve gedrag (Polman & Orobio de Castro, 2007). De IRPA is ingevuld door de mentor van de jongere. De IRPA bestaat uit zeven vragen, die elk uit een A en B gedeelte bestaan. Het A gedeelte van de vraag gaat over de frequentie van een bepaalde vorm van agressief gedrag. De agressieve gedragingen waar naar gevraagd wordt zijn schoppen, duwen, slaan, schelden, bekvechten, liegen of roddelen en stiekem dingen doen die niet mogen. De frequenties waaruit gekozen kan worden zijn: nooit (score 0), een enkele keer (score 1), wekelijks (score 2), meerdere keren per week (score 3) of dagelijks (score 4). Het B gedeelte van de vraag gaat over de redenen voor het vertonen van het agressieve gedrag genoemd onder deel A. Er worden zes redenen genoemd, drie reactieve redenen (omdat dit kind van streek raakte toen anderen hem/haar plaagden, omdat dit kind zich bedreigd of aangevallen voelde, omdat dit kind kwaad was) en drie proactieve redenen (om te kwetsen of om gemeen te zijn, om de baas te spelen, omdat het kind hier plezier in had). Per reden dient de mentor aan te geven in hoeverre deze reden geldt voor zijn mentorjongere bij het vertonen van het agressieve gedrag genoemd bij deel A van de vraag. Gekozen kan worden uit nooit (score 0), zelden (score 1), soms (score 2), meestal (score 3) of steeds (score 4). Deel B van de vragen hoeft alleen ingevuld te worden als bij deel A een score van één of hoger aangekruist wordt. Bij een score van nul dient deel B overgeslagen te worden en direct doorgedaan te worden naar de volgende vraag. Eén voorbeeld vraag uit de IRPA is hieronder opgenomen:

1a) Hoe vaak **schopte**.... afgelopen maand andere kinderen?

- 0. Nooit → u kunt direct doorgaan naar vraag 2a
- 1. een enkele keer
- 2. wekelijks
- 3. meerdere keren per week
- 4. dagelijks

1b) Als andere kinderen schopte , was dit dan	nooit	zelden	soms	meestal	steeds
- om te kwetsen of gemeen te zijn?	0	1	2	3	4
- om de baas te spelen?	0	1	2	3	4
- omdat dit kind hier plezier in had?	0	1	2	3	4
- omdat dit kind van streek raakte toen anderen	0	1	2	3	4

hem/haar plaagden?

- omdat dit kind zich bedreigd of aangevallen voelde?	0	1	2	3	4
- omdat dit kind kwaad was?	0	1	2	3	4

Bij verwerking van de scores op de IRPA wordt de frequentie, gescoord onder deel A van de vraag, vermenigvuldigd met het aantal keer dat bij de redenen voor dit agressieve gedrag aangegeven is (deel B). Per vraag worden deze vermenigvuldigde scores op de drie proactieve redenen en de drie reactieve redenen apart opgeteld. Daarna is door het optellen van deze scores op alle zeven vragen een totale proactieve agressie score en een totale reactieve agressie score per jongere vastgesteld. Een hoge score op proactieve agressie houdt in dat als de jongere agressief reageert hij dit bijna altijd doet met een proactieve reden (Polman, Orobio de Castro, Thomaes en van Aken, 2009).

Uit onderzoek van Polman, Orobio de Castro, Thomaes en van Aken (2009) is gebleken dat de IRPA (leerkrachtvariant) valide onderscheid maakt tussen proactieve en reactieve vormen van agressie, door deze twee vormen van agressie te onderscheiden wat betreft de functie van het vertoonde agressieve gedrag. De reactieve en proactieve reactieschalen vertonen onderling geen correlatie ($r = .03$). Daarnaast werd er een bevredigende mate van convergente validiteit gevonden voor zowel de reactieve schaal ($r = 0.44$) als de proactieve schaal ($r = 0.62$), door deze agressie reactieschalen te correleren met de reactieschalen van de veelgebruikte TRI (Teacher Rating Instrument). Voor beide subschalen, reactieve agressie ($\alpha = .72$) en proactieve agressie ($\alpha = .72$) werd een goede betrouwbaarheid gevonden. In het huidige onderzoek werd een betrouwbaarheid van .80 voor de subschaal reactieve agressie en een betrouwbaarheid van .69 voor de subschaal proactieve agressie gevonden. De schalen vertonen onderling een significante correlatie ($r = .76, p < .01$), wat inhoudt dat reactieve en proactieve agressie in de huidige participantengroep met een licht verstandelijke beperking niet duidelijk te onderscheiden begrippen zijn.

Statistische analyses

Voor het toetsen van de hypothesen is gebruik gemaakt van het computerprogramma Statistical Package for the Social Sciences. Beide hypothesen zijn onderzocht met lineaire regressie.

Achtergrondvariabelen Ter controle van eventuele invloed zijn achtergrondvariabelen leeftijd, sekse, intelligentieniveau (totaal IQ, verbaal IQ en perfoormaal IQ), woonsituatie (besloten groep, open groep of kamertrainingscentrum) en verblijfsduur van de jongeren toegevoegd. Allereerst zijn de correlaties berekend tussen alle achtergrond variabelen en de schalen gevoel van eigenwaarde, reactieve agressie, proactieve agressie en alle subschalen van de SDQ. Bij een significante correlatie zijn de achtergrondvariabelen als variabele meegenomen in de analyses.

Resultaten

De participantengroep van dit onderzoek bestaat uit 57 jongeren met een licht verstandelijke beperking. Echter, niet van alle participanten is de gehele dataset bekend door het niet terugzenden van ingevulde vragenlijsten door ouders, docenten en groepsleiding (IRPA's en SDQ's). Hierdoor zijn de onderstaande analyses uitgevoerd met subgroepen van de gehele participanten groep, afhankelijk van de beschikbare data.

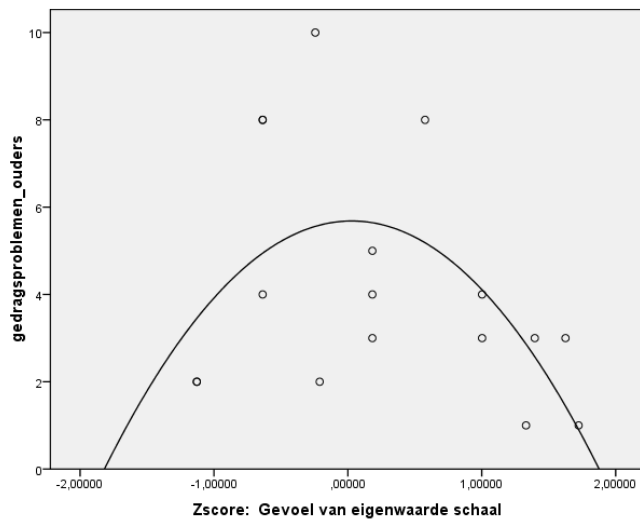
Hypothese 1. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde en een extreem hoog gevoel van eigenwaarde hebben meer internaliserende en externaliserende problemen dan jongeren met licht verstandelijke beperking met een gemiddeld of hoog gevoel van eigenwaarde.

In de lineaire regressies om deze hypothese te beantwoorden zijn een aantal controlevariabelen meegenomen die samen bleken te hangen met de afhankelijke variabele. Dit zijn soort instelling voor gedragsproblemen ($r = .517, p = .033$) en sekse voor hyperactiviteit/aandachtsproblemen ($r = .548, p = .023$) gerapporteerd door ouders. Voor hyperactiviteit/aandachtsproblemen gerapporteerd door de docent is soort instelling ($r = .515, p = .010$) als controlevariabele meegenomen. In iedere lineaire regressie analyse zijn allereerste de controlevariabelen ingevoerd. Daarna zijn stapsgewijs de mate van gevoel van eigenwaarde (CBSK/CBSA) en het kwadraat van het gevoel van eigenwaarde aan de analyses toegevoegd. Dit laatste om een niet-lineair u- of n-vormig verband te kunnen toetsen. De regressie analyses met gegevens gerapporteerd door ouders konden worden uitgevoerd met 16 cases. De regressieanalyses met gegevens gerapporteerd door docenten konden uitgevoerd worden met 23 cases.

Uit de resultaten is gebleken dat het kwadraat van gevoel van eigenwaarde significant de mate van gedragsproblemen gerapporteerd door ouders voorspelt ($F(2,14) = 6.70, \beta = -.479, p = .027$). Dit betekent dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde meer gedragsproblemen vertonen volgens hun ouders, dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of (extreem) hoog zelfbeeld. Zie figuur 1 voor weergave van dit resultaat in een grafiek.

Deze samenhang tussen gevoel van eigenwaarde en de mate van gedragsproblemen blijft bestaan als er rekening gehouden wordt met de invloed van de soort instelling waar de jongeren verblijven. Er is een significante samenhang gevonden tussen soort instelling en de mate van gedragsproblemen gerapporteerd door ouders ($F(2,14) = .46, \beta = .431, p = .043$). Jongeren met een licht verstandelijke beperking die verblijven op een open groep ($M = 5.62, sd = 2.67$) vertonen meer gedragsproblemen volgens hun ouders dan jongeren met een licht verstandelijke beperking die verblijven op een besloten

groep ($M = 2.89$, $sd = 2.15$). Voor de mate van gedragsproblemen gerapporteerd door docenten is geen significante relatie met gevoel van eigenwaarde gevonden ($F(1,22) = .46$, *n.s.*).

Figuur 1. Samenhang tussen gevoel van eigenwaarde en de mate van gedragsproblemen gerapporteerd door ouders.

Er is geen significante relatie gevonden tussen het gevoel van eigenwaarde en de mate van emotionele problemen, zowel gerapporteerd door ouders ($F(1,15) = .65$, *n.s.*) als door de docenten ($F(1,22) = .05$, *n.s.*). Ook voor de mate van problemen met leeftijdsgenoten, zowel gerapporteerd door ouders ($F(1,15) = .79$, *n.s.*) als door docenten ($F(1,22) = .29$, *n.s.*), blijkt geen significante relatie met het gevoel van eigenwaarde van jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Alleen voor ouderrapportage van de mate van hyperactiviteit /aandachtsproblemen blijkt significant voorspelt te worden door het kwadraat van gevoel van eigenwaarde ($F(2,14) = 7.41$, $\beta = -.467$, $p = .026$). Dit resultaat houdt in dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde meer hyperactiviteit/aandachtsproblemen hebben volgens hun ouders dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of hoog zelfbeeld. Deze significante relatie blijft bestaan als er gekeken wordt naar de significante samenhang tussen sekse en de mate van hyperactiviteit/aandachtsproblemen ($F(2,14) = 7.41$, $\beta = .609$, $p = .006$). Volgens de rapportage door ouders vertonen meisjes met een licht verstandelijke beperking ($M = 7.17$, $sd = 2.56$) meer hyperactiviteit /aandachtsproblemen dan jongens met een licht verstandelijke beperking ($M = 4.09$, $sd = 2.30$).

Er wordt een trend gevonden voor de samenhang tussen het kwadraat van de mate van gevoel van eigenwaarde en de mate van hyperactiviteit /aandachtsproblemen gerapporteerd door docenten ($F(2,21) = 6.64$, $\beta = -.352$, $p = .053$) Dit resultaat houdt in hoe hoger het gevoel van eigenwaarde, hoe lager de hyperactiviteit/ aandachtsproblemen van de jongeren met een licht verstandelijke beperking volgens docenten. Deze trend blijft bestaan als er rekening gehouden wordt de significante samenhang

van de soort instelling waar de jongeren verblijven en de mate van hyperactiviteit /aandachtsproblemen gerapporteerd door de docent ($F(2,21) = 6.64, \beta = -.552, p = .004$). Jongeren met een licht verstandelijke beperking die op een open groep ($M = 6.75, sd = 2.31$) verblijven vertonen volgens hun docenten meer hyperactiviteit/ aandachtsproblemen dan jongeren die op een besloten groep verblijven ($M = 3.31, sd = 3.03$).

Alleen voor de mate van pro sociaal gedrag gerapporteerd door de docent ($F(1,22) = 19.61, \beta = .686, p = .00$), maar niet door ouders ($F(1,15) = 1.66, n.s.$), blijkt een significante samenhang met het kwadraat van de mate van gevoel van eigenwaarde. Dit significante resultaat betekent dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag en hoog gevoel van eigenwaarde, volgens hun docent meer pro sociaal gedrag vertonen dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld zelfbeeld.

Wat betreft de totale mate van problematiek gerapporteerd door de docent is geen significante samenhang met de mate van gevoel van eigenwaarde gevonden ($F(1,22) = .72, n.s.$). Er wordt een trend gevonden voor de samenhang tussen het kwadraat van de mate van gevoel van eigenwaarde en de totale mate van problematiek gerapporteerd door ouders ($F(1,15) = 4.39, \beta = -.476, p = .054$). Het lijkt er op dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde, gerapporteerd door hun ouders, een hogere mate van totale problematiek vertonen dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of hoog gevoel van eigenwaarde.

Op basis van bovenstaande resultaten dient de hypothese geheel verworpen te worden. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde en een extreem hoog gevoel van eigenwaarde hebben niet meer internaliserende en externaliserende problemen dan jongeren met een gemiddeld of hoog gevoel van eigenwaarde. Op een aantal schalen hebben zij juist minder problemen.

Hypothese 2. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde vertonen voornamelijk reactief agressief gedrag, terwijl jongeren met een licht verstandelijke beperking met een extreem hoog gevoel van eigenwaarde vaker proactieve agressie vertonen.

In de lineaire regressies om deze hypothese te beantwoorden zijn verbaal IQ voor reactieve agressie ($r = -.538, p = .026$) en totaal intelligentieniveau voor proactieve agressie ($r = -.460, p = .031$) meegenomen als controlevariabele in de analyses. In iedere lineaire regressie analyse zijn allereerste de controlevariabelen ingevoerd. Daarna zijn stapsgewijs de mate van gevoel van eigenwaarde (CBSK/CBSA)

en het kwadraat van het gevoel van eigenwaarde aan de analyses toegevoegd. Dit laatste om een niet-lineair u- of n-vormig verband te kunnen toetsen. De regressie analyses konden worden uitgevoerd met 48 cases.

Uit de resultaten blijkt geen significante samenhang tussen het niveau van gevoel van eigenwaarde en zowel reactieve agressie ($F(1,47) = .03, n.s.$) als proactieve agressie ($F(1,47) = .18, n.s.$). Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde blijken niet significant vaker reactief agressief gedrag te vertonen. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een extreem hoog gevoel van eigenwaarde vertonen niet significant vaker proactieve agressie. De gestelde hypothese dient geheel verworpen te worden.

Uit de resultaten is wel gebleken dat verbaal IQ significant samenhangt met de mate van reactief agressief gedrag ($F(1,15) = 6.12, \beta = -.538, p = .026$) 29% van de variantie in de mate van reactieve agressie wordt verklaard door het verbaal intelligentieniveau ($R^2 = .29$). Hoe hoger het verbaal intelligentieniveau van de jongeren met een licht verstandelijke beperking, hoe minder vaak hij agressief gedrag laat zien met een reactieve reden. Daarnaast blijkt uit de resultaten een significant relatie tussen het totaal intelligentie niveau en de mate van het vertonen van agressief gedrag met een proactieve reden ($F(1,15) = 5.38, \beta = -.464, p = .031$). 21% van de variantie in de mate van proactieve agressie wordt verklaard door het totale intelligentieniveau ($R^2 = .21$). Hoe hoger het totale intelligentie niveau van een jongere met een licht verstandelijke beperking, des te minder vaak proactief agressief gedrag vertoont wordt.

Discussie

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de relatie tussen gevoel van eigenwaarde enerzijds en emotionele problemen, gedragsproblemen en proactieve / reactieve agressie anderzijds bij jongeren met een lichtverstandelijke beperking opgenomen in een residentiële setting.

Voorspeld werd dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde en een extreem hoog gevoel van eigenwaarde meer internaliserende en externaliserende problemen hebben dan jongeren met een lichtverstandelijk beperking met een gemiddeld of hoog gevoel van eigenwaarde. Helaas konden deze hypothesen slechts bij een kleine groep jongeren, N = 17 voor rapportage door ouders en N = 23 voor rapportage door docenten, getoetst worden. Uit de resultaten over deze beperkte groep is gebleken dat het kwadraat van de mate van gevoel van eigenwaarde significant samenhangt met de mate van gedragsproblemen en de mate van hyperactiviteit/aandachtsproblemen gerapporteerd door ouders en met de mate van pro sociaal gedrag gerapporteerd door de docent. De richting van deze significante effecten is tegengesteld dan verwacht werd. Jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde vertonen significant meer gedragsproblemen en minder pro sociaal gedrag dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of (extreem) hoog gevoel van eigenwaarde.

De resultaten geven aan dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde significant meer hyperactiviteit / aandachtsproblemen vertonen dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of (extreem) hoog gevoel van eigenwaarde. Dit komt niet overeen met de theorie en eerder onderzoek bij jongeren zonder licht verstandelijke beperking, waaruit blijkt dat jongeren met ADHD vaak een irrealistisch zelfbeeld hebben. Zij overschatten zichzelf (Gresham e.a., 1998 in van Lieshout, 2009). De vraag is echter of deze zelfoverschatting zich ook voordoet bij jongeren met een licht verstandelijke beperking. Jongeren met een licht verstandelijke beperking vormen in veel opzichten een kwetsbare groep. Naast beperkingen in het intellectueel functioneren (leren en denken) komen ook psychiatrische stoornissen en gedragsstoornissen relatief vaak voor (van Gennep, 2000, in Moerdijk 2010). Jongeren met een licht verstandelijke beperkingen krijgen dan ook vaak negatieve feedback op hun gedrag, waardoor zij een laag gevoel van eigenwaarde kunnen ontwikkelen (Stanley, Dai & Nolan, 1997).

Daarnaast is er een trend gevonden voor samenhang tussen de mate van het gevoel van eigenwaarde en de mate van hyperactiviteit / aandachtsproblemen gerapporteerd door de docent. Ook is er een trend gevonden die wijst op samenhang tussen de mate van gevoel van eigenwaarde en de totale problematiek gerapporteerd door ouders. Het lijkt er op dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddeld gevoel van eigenwaarde, meer hyperactiviteit / aandachtsproblemen

hebben en een grotere mate van totale problematiek vertonen. Naast deze bevindingen zijn de andere relaties, voorspeld in deze hypothese, niet gevonden.

De gevonden resultaten in het huidige onderzoek zijn tegengesteld aan wat op basis van eerder onderzoek verwacht werd. Het blijkt dat juist bij jongeren met een lichtverstandelijke beperking met een gemiddeld zelfbeeld sprake is van significant meer gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en totaal problematiek dan bij jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of (extreem) hoog gevoel van eigenwaarde. Ook vertonen zij significant minder pro sociaal gedrag dan jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag of (extreem) hoog zelfbeeld.

Kijkend naar de achtergrondvariabelen, blijkt een significante samenhang tussen de soort instelling waar de jongeren verblijven en de mate van gedragsproblemen gerapporteerd door ouders. Jongeren met een licht verstandelijke beperking die op een open groep verblijven, vertonen meer gedragsproblemen volgens hun ouders dan jongeren met een lichtverstandelijke beperking die op een besloten groep verblijven. Verwacht zou worden dat jongeren die op een open groep verblijven minder heftige gedragsproblemen vertonen. De mate van gedragsproblemen die zij vertonen, maakt dat opname in een open setting als voldoende wordt gezien. Ook kan het zijn dat de jongeren al behandeld zijn in een besloten setting en vanwege de progressie die zij geboekt hebben, doorgestroomd zijn naar een open setting. Echter, in een minder beveiligde setting wordt een grotere mate van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid verwacht. Deze vrijheden en het leren omgaan hiermee zou een verhoging van de mate van de gedragsproblemen met zich mee kunnen brengen. Daarnaast is er in een besloten setting sprake van meer controle maatregelen. Door deze beperkende maatregelen zijn negatieve invloeden van buitenaf buiten te sluiten (Boendermaker & Bruinsma, 2007). Ook Hair (2005) concludeert in haar review dat bij het vertrek uit de residentiële instelling, deze zorg effectief lijkt, maar dat op de langere termijn, als bewoners eenmaal in een minder restrictieve omgeving wonen, het behandel effect lijkt af te nemen (Boendermaker, van Rooijen & Berg, 2010).

Deze zelfde redenatie zou op kunnen gaan voor de mate van hyperactiviteit gerapporteerd door de docent. Voor de mate van hyperactiviteit / aandachtsproblemen blijkt een significante samenhang met de soort instelling waar de jongeren verblijven. Jongeren met een licht verstandelijke beperking die op een open groep verblijven vertonen volgens hun docenten meer hyperactiviteit / aandachtsproblemen dan jongeren die op een besloten groep verblijven.

Daarnaast blijkt er een significante samenhang tussen sekse en de mate van hyperactiviteit / aandachtsproblemen. Volgens de rapportage door ouders vertonen meisjes met een licht verstandelijke beperking meer hyperactiviteit / aandachtsproblemen dan jongens met een licht verstandelijke

beperking. Dit resultaat komt niet overeen met eerder onderzoek waaruit blijkt dat er twee tot driemaal zoveel jongens zijn met ADHD dan meisjes (van Lieshout, 2009). Echter, meisjes laten met name internaliserend probleemgedrag zien, waardoor zij minder snel als onhandelbaar gezien worden. Dit internaliserende gedrag leidt minder snel tot uithuisplaatsing dan externaliserend probleemgedrag, wat zich meer bij jongens voordoet. Gesteld zou kunnen worden dat meisjes pas opgenomen worden in een residentiële setting wanneer zij een zeer ernstige mate van gedragsproblemen laten zien. In vergelijking met de jongens die opgenomen worden, vertonen de meisjes meer verbale agressie, vallen ze anderen vaker fysiek aan en pijnigen ze zichzelf meer (Connor et al., 2004 in Bunt, 2009).

De tweede hypothese van dit onderzoek voorspelt dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde voornamelijk reactief agressief gedrag vertonen, terwijl jongeren met een licht verstandelijke beperking met een extreem hoog gevoel van eigenwaarde vaker proactieve agressie vertonen.

Uit de resultaten is gebleken dat deze tweede hypothese in zijn geheel verworpen dient te worden. In tegenstelling tot wat uit eerder onderzoek gebleken is (Owstrowsky, 2010; Lochman & Dodge, 1994 in Owstrowsky, 2010), vertonen jongeren met een licht verstandelijke beperking met een laag gevoel van eigenwaarde niet significant vaker reactief agressief gedrag. Ook bleek dat jongeren met een licht verstandelijke beperking met een extreem hoog gevoel van eigenwaarde niet significant meer proactieve agressie vertonen, in tegenstelling tot eerder onderzoek bij kinderen zonder licht verstandelijke beperking (Orobio de Castro, 2007; Baumeister, Smart & Boden, 1996; Baumeister, Bushman & Campbell, 2000; Bushman & Baumeister, 1998; Bushman et al., 2009, Papps & O'Carroll, 1998; Salmicalli, 2001 in Owstrowsky, 2010). Het is mogelijk dat methodologische aspecten de gevonden resultaten beïnvloed hebben. Zo blijkt in dit onderzoek een hoge correlatie te bestaan tussen de reactieve agressie schaal en proactieve agressie schaal van de IRPA vragenlijst. Dit houdt in dat er in het huidige onderzoek geen betrouwbaar onderscheid te maken is tussen reactieve en proactieve agressie. Deze hoge correlatie suggereert dat het lastig is voor de informanten om onderscheid te maken tussen de verschillende vormen van agressief gedrag aan de hand van een vragenlijst, ondanks dat dit onderscheid in principe gemaakt kan worden (Polman, Orobio de Castro, Koops, van Boxtel, Merk, 2007). Echter kan deze hoge correlatie ook aangeven dat de jongeren in de steekproef daadwerkelijk beide vormen van agressie vaak vertonen.

Kijkend naar de achtergrondvariabelen, blijkt een significante samenhang tussen verbaal IQ en de mate van reactief agressief gedrag. Hoe hoger het verbaal intelligentieniveau van de jongeren met een licht verstandelijke beperking, hoe minder vaak hij agressief gedrag laat zien met een reactieve reden. Ook blijkt een significante samenhang tussen het totale IQ en de mate van proactieve agressie. Hoe hoger

het totale intelligentieniveau van de jongere met een licht verstandelijke beperking, des te minder vaak agressief gedrag met een proactieve reden getoond wordt. Deze resultaten komen overeen met eerder onderzoek (Matthys & Lochman, 2010, Burke, Loeber & Birmaher, 2002).

Beperkingen van dit onderzoek zijn te vinden in methodologische aspecten. In de eerste plaats is in het huidige onderzoek een lagere betrouwbaarheid van de subschalen van de SDQ gevonden dan wenselijk is. Daarnaast is de participantengroep van het huidige onderzoek klein. In een kleine steekproef heeft het individuele resultaat van de participanten veel invloed, individuele verschillen kunnen het groepsgemiddelde sterk beïnvloeden. Door het gebruik van een grotere participantengroepen worden de individuele verschillen tussen individuen in deze groepen vermomt door de groepsgemiddelden (Goodwin, 2005). Dit betekent dat bij gebruik van een grotere participantengroep de gevonden resultaten in het huidige onderzoek er anders uit hadden kunnen zien. Verder zijn alleen jongeren van één bepaalde residentiële instelling betrokken in het onderzoek. De vraag is of deze selecte en kleine participantengroep representatief is voor licht verstandelijke beperkte jongeren in de samenleving die uit huis geplaatst worden. Generalisatie van resultaten gevonden in studies met kleine en selectieve participantengroepen behoeft verder onderzoek (Owstrowsky, 2010).

Een ander methodologisch aspect wat de resultaten beïnvloed kan hebben, is het gebruikte instrumentarium. De vragenlijsten die afgenomen zijn in het huidige onderzoek zijn ontwikkeld voor normaal begaafde kinderen en jongeren. Mogelijk zijn de gestelde vragen te moeilijk of te abstract voor jongeren met een licht verstandelijke beperking, waardoor de resultaten beïnvloed zijn. Daarnaast is er in dit onderzoek voor de mate van gevoel van eigenwaarde alleen gebruikt gemaakt van zelfrapportage door de jongeren wat voor vertekening van de resultaten gezorgd kan hebben. De resultaten die door middel van zelfrapportage verkregen zijn, blijken vaak niet overeen te komen met de resultaten van meer objectieve en laboratoriumstudies. Dus, de zelfgerapporteerde effecten van zelfbeeld zouden meer kunnen zeggen over het claimen van een bepaalde status dan over daadwerkelijke objectieve gedragingen die de jongere laat zien (Bushman, Baumeister, Thomaes, Ryu, Begeer & West, 2009). De uitkomsten van de zelfrapportage zou gebaseerd kunnen zijn op hoe de jongere zichzelf graag zou willen zien in plaats van het daadwerkelijke gevoel van eigenwaarde (Bos, 2010). De testprocedure kan ook van invloed zijn geweest op de resultaten. Tijdens de testafname leest de testassistent de vragen aan de jongere voor, waarna de jongere in bijzijn van de testassistent zijn antwoord aan dient te kruisen. Hierdoor kan het zijn dat de jongere geneigd is sociaal wenselijker te antwoorden. Dit houdt in dat de jongere antwoordt wat hij/zij denkt dat anderen, zoals de testassistent, van hem/haar verwacht (Salmivalli, 2001 in Owstrowsky, 2010).

Verder geeft Salmivalli (2001 in Owstrowsky, 2010) aan dat onderzoekers geen rekening houden met alle componenten van het begrip gevoel van eigenwaarde. Een gezonde mate van gevoel van eigenwaarde houdt niet alleen in dat de persoon positief over zich denkt, maar ook zichzelf accepteert “zoals hij is”. Of de persoon zich bewust is van zijn/haar negatieve eigenschappen en in hoeverre hij /zij deze kan accepteren als deel van hem/haarzelf. In vervolgonderzoek zouden onderzoekers zich bewust moeten zijn van de moeilijkheden die het creëren van een betrouwbaar en valide meting van gevoel van eigenwaarde inhoudt. Naast de vragen over het beoordelen van de eigen kwaliteiten in vergelijking met andere jongeren, zouden er vragen gesteld kunnen worden over het gevoel bij deze beoordeling van zichzelf. Er zou meegenomen kunnen worden in hoeverre de jongere zijn eigen sterke en zwakke kanten kent en accepteert als deel van zichzelf. Daarnaast zou er, wat betreft de mate van gevoel van eigenwaarde, naast zelfrapportage door de jongere ook rapportage van de omgeving van de jongere meegenomen kunnen worden. Door het betrekken van informatie van derden die de jongere goed kennen, kan pas echt gekeken worden in hoeverre de jongere zichzelf overschat of dat hij een realistisch beeld heeft van zijn mogelijkheden en onmogelijkheden. Daarnaast zouden meer objectieve meetmethoden, als observatie door een onafhankelijke partij, toegevoegd kunnen worden. Hierdoor ontstaat een objectiever beeld van de situatie. Daarnaast is het van belang meetinstrumenten te vinden die aansluiten bij de doelgroep met een licht verstandelijke beperking.

Voor het meten van de internaliserende en externaliserende problemen is gebruik gemaakt van rapportage door ouders en docenten. Uit de resultaten blijkt dat de informatie van verschillende informanten niet overeenkomt. Dit betekent dat de informant die gebruikt wordt van invloed is op de resultaten. Ouders zijn meer emotioneel betrokken bij hun kinderen dan docenten, waardoor verwacht kan worden dat de rapportage door ouders meer sociaal wenselijk is. Daarnaast zou het zo kunnen zijn dat kinderen thuis andere niveaus en vormen van agressief gedrag laten zien in vergelijking met school, vanwege situatiespecifieke kenmerken (Polman, Orobio de Castro, Thomaes, van Aken, 2009). Er zouden meer objectieve meetmethoden, zoals observatie, toegevoegd kunnen worden om de invloed van de soort informant te beperken. Lunsky, Emery en Benson (2002) geven in hun onderzoek aan dat het wenselijk is om naast het afnemen van vragenlijsten ook een objectief beeld te verkrijgen van de situatie, bijvoorbeeld door middel van observatie.

Voor wat betreft de mate van agressief gedrag is gebruik gemaakt van rapportage door de mentoren van de jongeren. In de residentiële settingen waar de jongeren verblijven, wordt veel aandacht besteed aan duidelijkheid, structuur, consequent handelen en voorspelbaarheid. Dit opvoedingsklimaat zou ervoor kunnen zorgen dat er zich minder agressiviteit bij de jongeren voordoet. Er is alleen gebruik gemaakt van rapportage door de mentoren, de jongeren hebben zelf geen vragenlijst over agressief gedrag ingevuld.

Deze meetmethode zou van invloed kunnen zijn op de resultaten, aangezien rapportage door de mentoren een vertekend beeld van de werkelijkheid zou kunnen geven. Het is de vraag in hoeverre agressief gedrag zich buiten het zicht van begeleiders voordoet en of de mentoren dus wel een reëel beeld hebben van de mate van agressief gedrag van hun mentorjongere.

De verwachte relaties, gevonden in eerder onderzoek, zijn in het huidige onderzoek niet of in tegengestelde richting gevonden. Mogelijk omdat dit onderzoek zich richt op jongeren met een licht verstandelijke beperking. Wellicht ligt de relatie tussen gevoel van eigenwaarde en probleemgedrag anders bij jongeren met een licht verstandelijke beperking anders dan bij normaal begaafde jongeren. Daarnaast zouden andere factoren, waarvoor niet gecontroleerd is in het huidige onderzoek, van invloed kunnen zijn. Gekeken zou kunnen worden naar de specifieke kenmerken van de jongeren met een licht verstandelijke beperking met een gemiddelde mate van gevoel van eigenwaarde. Wat zijn deze jongeren met de meeste gedragsproblemen voor jongeren? In vervolgonderzoek zou de invloed van meer achtergrondvariabelen onderzocht kunnen worden, zoals sociaal-economische status, sociale evaluatie door leeftijdsgenoten en DSM-IV diagnose. Op deze manier wordt een zo compleet mogelijk beeld gecreëerd van jongeren met een licht verstandelijk beperking en eventuele belangrijke factoren die van invloed zijn op probleemgedrag.

Referentielijst

- Alsaker, F.D., & Kroger, J. (2006). Self-concept, self-esteem and identity. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development* (pp. 90-110). Hove and New York: Psychology Press.
- Barry, C.T., Frick, P.J. & Killian, A.L. (2003). The relation of narcissism and self-esteem to conduct problems in children: a preliminary investigation. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 32* (1), 139 – 152.
- Berk, L.E. (2006). *Child Development; Seventh Edition*. Boston: Pearson Education.
- Boendermaker, L. & Bruinsma, W. (2007). Aanbieders van gesloten jeugdzorg: Een overzicht van de stand van zaken. Nederlands Jeugdinstituut. Retrieved from <http://www.nji.nl/publicaties/verslag%20kenniskring%20def.pdf>
- Boendermaker, L., van Rooijen, K. & Berg, T. (2010). Residentiële zorg: Wat werkt? Nederlands Jeugdinstituut. Retrieved from http://www.sjn.nl/nji/dossierDownloads/Watwerkt_Residenti%C3%ABleJeugdzorg.pdf
- Bos, T. (2010). Re- en proactieve agressie bij jongeren met een lichtverstandelijke beperking: de invloed van sociale informatieverwerking en eigenwaarde. *Masterthesis Kinder- en Jeugdpsychologie, Universiteit Utrecht*.
- Bunt, V.J. (2009). Verschillen Ambulante jeugdzorgcliënten van Residentiële jeugdzorgcliënten? *Masterthesis Orthopedagogiek, Universiteit Utrecht*.
- Burke, J.D., Loeber, R. & Birmaher, B. (2002) Oppositional defiant disorder and conduct disorder: a review of the past 10 years, part II. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 41* (11), 1275-1293.
- Bushman, B.J., Baumeister, R.F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S. & West, S.G. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality, 77*, 2
- Cormak, K.F.M., Brown, A.C. & Hastings, R.P. (2000). Behavioural and emotional difficulties in students attending schools for children and adolescents with severe intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 44* (4), 124 - 129

- Commissie Testaangelegenheden Nederland (2003). *COTAN Documentatie, het NIP*. Retrieved from <http://www.cotandocumentatie.nl/>
- Dodge, K.A., Lochman, J.E., Harnish, J.D., Bates, J.E. & Pettit, G.S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 37-51
- DuBois, D. L., Burk-Braxton, C., Swenson, L. P., Tevendale, H. D., Lockerd, E. M., & Moran, B. L. (2002). Getting by with a little help from self and others: self-esteem and social support as resources during early adolescence. *Developmental Psychology, 38* (5), 822-839
- Goodwin, C.J. (2005). *Research in psychology methods and designs: fourth edition*. United States of America: John Wiley & Sons, Inc.
- Kaal, H.L. (2010). Beperkt en gevangen? De haalbaarheid van prevalentieonderzoek naar verstandelijke beperking in detentie. *Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum Rapport, Cahier, 11*, 5 – 81
- van Lieshout, T. (2009). *Pedagogische handelingsadviezen voor speciale kinderen: Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adolescence. *Annual Review of Psychology, 48*, 371 – 410.
- Lunsky, Y., Emery, C.F., & Benson, B.A. (2002). Staff and self-reports of health behaviours, somatic complaints, and medications among adults with mild intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 27* (2), 125–135.
- Matthys, W. & Lochman, J.E. (2010). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder in childhood*. Oxford: Wiley-Blackwell
- Moerdijk, L. (2010). LVG in de VG en MO: Kwalitatief onderzoek naar de zorg aan mensen met een licht verstandelijke beperking met psychiatrische problematiek in de verstandelijke gehandicaptenzorg en maatschappelijke opvang. *Masterthesis Arbeid, zorg en welzijn: beleid en interventie, Universiteit Utrecht*.

- Orobio de Castro, B. (2007). Aggressieregulatie training tegen reactieve en proactieve agressie door jeugdigen in Justitiële Jeugdinstellingen: Een vergelijking tussen gedragsinterventies. *Rapportage in opdracht van Dienst Justitiële Inrichtingen, Ministerie van Justitie.*
- Owstrowsky, M.K. (2010). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behavior, 15, 69-75.*
- Perez, M. Pettit, J.W., David, C.F., Kistner, J.A., & Joiner Jr., T.E. (2001). The interpersonal consequences of inflated self-esteem in an inpatient psychiatric youth sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69 (4), 712 – 716.*
- Polman, H. & Orobio de Castro, B. (2007). Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie: IRPA.
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Koops, W., van Bortel, H. W., Merk, W. (2007). A meta-analysis of the distinction between reactive and proactive aggression in children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35, 522-53*
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Thomaes, S., van Aken, M. (2009). New directions in measuring reactive and proactive aggression: Validation of a teacher questionnaire. *Journal of Abnormal Child Psychology, 37, 183-193.*
- Prinzie, P. (15 oktober 2010). *Risicofactoren voor delinquent gedrag vanuit een ecologisch perspectief.* Hoorcollege in het kader van de mastercursus Forensische Jeugdzorg I, masteropleiding Universiteit Utrecht.
- Shaffer, D. R. (2009). *Social and personality development: sixth edition.* Belmont: Wadsworth
- Schoo, L.D. (2009). Kwaliteit van de ouder-adolescent relatie, probleemgedrag en zelfwaardering: Een vergelijking tussen residentiële en niet-residentiële adolescenten. *Masterthesis Orthopedagogiek, Universiteit Utrecht.*
- Siyez, D. M. (2008). Adolescent self-esteem, problem behaviors and perceived social support in Turkey. *Social behavior and personality, 36 (7), 973 – 984.*
- Stanley, P.D., Dai, Y. & Nolan, R.F. (1997). Differences in depression and self-esteem reported by learning disabled and behavior disordered middle school students. *Journal of Adolescence, 20, 219 – 222.*

- Stokkom, B.A.M. (2000). Het mannelijke eg: over onzekerheid, hoge eigendunk en agressie. *Justitiële vertekeningen*, jrg. 267, nr. 1
- Thomaes, S. & Stegge, H. (2007). Hoe narcisten tot bloei komen: over gezonde en ongezonde zelfgevoelens bij kinderen en jongeren. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie*, jaargang 34, nummer 2
- Treffers, D.A., Goedhart, A.W., Veerman, J.W., van den Bergh, B.R.H., Ackaert, L. & de Rycke, L. (2002). *Competentiebelevingsschaal voor Adolescenten*: Handleiding. Lisse: Swets Test Publishers.
- Trzesniewski, K.H., Donnellan, M.B., Moffitt, T.E., Robins, R.W., Poulton, R. & Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, 42, (2), 381 – 390.
- Veerman, J.W., Straathof, M.A.E., Treffers, D.A. & ten Brink, T.L. (1997). *Handleiding Competentiebelevingsschaal voor Kinderen*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Wenar, C. & Kerig, P. (2005). *Developmental psychopathology*. London: McGraw-Hill (5e editie).
- van Windenfelt, B.M., Goedhart, A.W., Treffers, P.D.A. & Goodman, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12, 281 - 289
- Wissink, I.B., Dekovic, M., Yagmur, S., Stams, G.J. & de Haan, M. (2008). Ethnic identity, externalizing problem behaviour and the mediating role of self-esteem among Dutch, Turkish-Dutch and Moroccan-Dutch adolescents. *Journal of Adolescence*, 31, 223 – 240.